

Jako fénix z popela..

TECHNIKA TVAROVÁNÍ „FÉNIX“

Jalovec prostřední „Blaauw“ (Juniperus x media Blaauw)

**Ke každému
dílu přistupujte
pocitivě
a upřímně.
Chcete-li
podvádět, bude
výsledkem zase
jen podvod
a klam.**

**i Při práci
s jalovcem
používejte
výhradně
eloxovanou měď.
i Ocel, i nerezová,
nebo potažená
ochrannou
i vrstvou, dokáže
jalovec při styku
s kambiem r*
zahubit. ;**

Technika „cyklického obtáčení“ je u bonsa-
jí bez diskuse ta nejspornější. Japonci ji
označují slovem *tanuki*, což lze vyložit jako
klam nebo podvod. Jak jste se tedy jistě dov-
pili, v Japonsku se na ni hledí s nelibostí. Na
druhé straně americký bonsajista Dan Robin-
son zavedl pamětihodný termín „metoda rou-
bování fénix“, jenž nahlíží tuto praxi ze
zcela odlišného úhlu. Názvy *tanuki* a fénix svěd-
čí o rozdílném postoji nejen východní a západ-
ní školy, nýbrž i jednotlivých bonsajistů.

Pokud se rozhodnete provést *tanuki*, tedy
trik či podvod, nebudete si své práce tolik vážit
a víceméně ji odbudete. S technikou „fénix“ si
naopak zvolíte mnohem důstojnější cestu. Co
je ostatně špatného na spojení nádherného
kousku mrtvého dřeva - ostatně přírodního
původu - a živé rostliny, je-li cílem vytvoření
krásného díla?

Technika cyklického obtáčení ale není žádný
zjednodušený postup, jak bez námahy získat
hotovou bonsaj - kdepak! Umožní vám však
vytvořit zamýšlené dílo i tehdy, není-li po ruce
vhodný rostlinný materiál, anebo naopak máte
doma úžasný kus mrtvého dřeva, který prostě
nemůžete nechat ležet ladem.

Existuje řada spolehlivých způsobů, jak při-
mět kmen živého stromu, aby zarostl do mrt-
vého dřeva. Například lze v mrtvém dřevě
vyvrtat žlábek, tzv. rybinu, a vložit do něj tenký
živý kmínek. Ten zesílí, zachytí se ve žlábků
jako v pasti a nemůže než pokračovat v růstu
dál skrze žlábek. Na druhé straně se rozprostře
do šířky a roste po ploše mrtvého dřeva. Také
můžete připoutat živý kmen k mrtvému dřevu,
dokud k sobě obě části nějakým zázrakem

pevně nepřilnou. Vyzkoušel jsem tyto techniky
i řadu dalších, ale s žádnou jsem nebyl spoko-
jen. Nicméně v popelu zjevného podvodu se
skrýval strom, jenž v sobě choval spoustu mož-
ností.

V roce 1986 jsem připevnil dva jalovce svor-
kami ke krásnému kusu mrtvého dřeva - omše-
lým kořenům padlého smrku. Silné kmínky
rostlin nešly ohnout, proto jsem v mrtvém
dřevě vyřezal žlábků, do nichž zapadly, a upev-
nil je mosaznými sponami. Jenže stromky rostly
příliš bujně a hojící se okraj kůry pronikl do
skuliny mezi kmeny a mrtvým dřevem. Nako-
nec hrozilo, že se kmeny od dřeva odtrhnou.

Vzdal jsem se. Strom zůstal dalších šest let
v dřevěné bedně, kde jsem jej opovrhlivě pře-
hlížel v naději, že se někdo slituje a ujme se ho.
Jednoho dne, kdy jsem někoho obzvlášť urput-
ně přesvědčoval ke koupi, jsem si uvědomil, že
vlastně nelžu. Strom v sobě vskutku skrýval
netušené možnosti. Vážně na něm něco bylo.
Čím déle jsem jej studoval, tím zřetelněji jsem
viděl, že před sebou nemám žádný zmetek. To
ve mně byla chyba — neuměl jsem se pořádně
podívat.

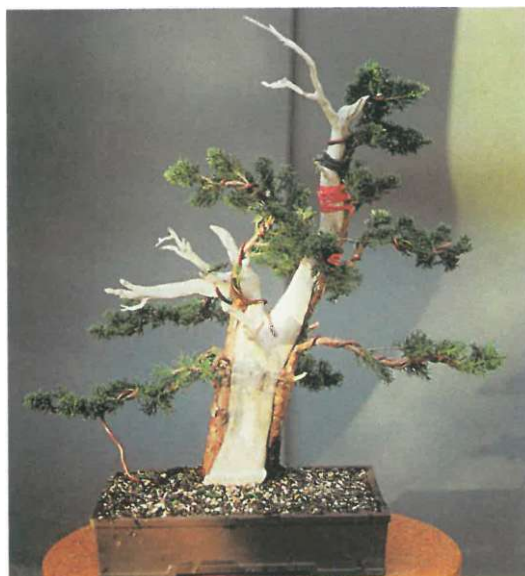
Takzvané zmetky jsem dříve pokládal za
nepřijatelné a neodpuštělné. Přehlédl jsem
však hlavní klady tohoto stromu: tvar a struktu-
ru mrtvého dřeva, rozložení větví, husté ovět-
vení při kmeni. Náhle jsem si uvědomil, jaký
výsledek přineslo počáteční tvarování a násled-
ná léta zalévání a příležitostného hnojení.
U jakéhokoli stromu z volné přírody (*jamadori*)
srovnatelné kvality bych určitě našel i podob-
ně závažné vady a musel bych mu věnovat stej-
nou míru námahy a vynalézavosti.

í 986: Tři základní složky. Jalovce jsem zbavil větví a mrtvý pahýl natřel značkovým (pro stromy neškodným) konzervačním prostředkem a vybělil síranem vápenatým. Na bázi je vidět polštářek tmelu na karoserie, v němž jsou ukotveny dráty. Původně měl udržet stabilitu celé soustavy v misce, ale neosvědčil se.

Koncem října roku 1994 jsem si strom odnesl do dílny a až do začátku ledna 1995 jsem na něm večer co večer tři hodiny pracoval. Každý zákrok jsem si řádně rozvážil.

Už na počátku jsem si umínil dosáhnout dokonalého výsledku a zahladit všechny stopy, jež by prozradily, že bonsaj je výsledkem cyklického obtáčení. Nižší cíl by můj záměr zhatil. Rovněž jsem se rozhodl předvádět bonsaj jako nevšední styl „fénix“. Bude-li dost dobrá, vyslouží si snad stejné ocenění jako bonsaj s vlastní částí mrtvého dřeva. Kdybych o ní lhal, byl by to jen *tanuki* - podvod.

Konec první fáze. Neměl jsem jasnou představu o budoucí podobě stromu, ani jak dlouho mu bude trvat, než ji dosáhne. Ale uvědomoval jsem si, že větve brzy ztratí pružnost, proto jsem je ihned upravitel do tvaru drátem.

SPOJENÍ ŽIVÉHO A MRTVÉHO DŘEVA

Do mrtvého dřeva vydlabejte žlábek na míru živému kmínku. Na té straně kmínku, kterou vpravíte do žlábků, odstraňte kůru. Nejsilnější část kmene upevněte k mrtvému dřevu mosaznými svorkami či skobami ve střídavých úhlech. Příliš slabé kmínky lze připoutat k mrtvému dřevu pomocí celé řady různých zařízení. Časem zpevní a budou samy držet tvar.

1994. Už jsme skoro u cíle. Po několikátýdenní práci se pomalu začíná vynořovat konečná podoba. V tomto bode jsem se rozhodoval, zda umístit vrcholek na špičce hlavního kmene jako u šikmo vzpřímeného stylu, či jej v zájmu vyváženosti kompozice stáhnout doleva. Krásně zakřivené vrcholové džíny mi nakonec napověděly, že vrcholek by měl sledovat jejich sklon a směřovat vlevo.

1994: začíná opravdová práce

Než jsem strom začal tvarovat, strávil jsem mnoho hodin přemýšlením, jak napravit všechny jeho vady. Do tvarování konečné podoby jsem se pustil teprve ve chvíli, kdy jsem našel skutečně účinné řešení.

Jak se ukázalo už na počátku, nebylo možné přimět kmeny, aby po celé délce pevně přilnuly k mrtvému dřevu. Místy jsem opomněl odstranit kambium z částí kmenů ve žlábkách v mrtvém dřevu. Časem se proto uvnitř žlábků vytvořila nová kůra. V některých místech rovněž zely velké štěrby. Tam jsem musel odstranit nadbytečnou hmotu mrtvého dřeva, aby k němu živé kmeny přiléhaly po celé délce.

Musel jsem odstranit veškerou novou kůru uvnitř žlábků. Snadné to tedy nebylo. Když jsem ji vyškraboval všelijakými improvizovanými nástroji, třeba zaostřeným šroubovákem, ohnutou grilovací jehlou nebo něčím, co jsem uloupil z manikúry, vztekal jsem se na svou předchozí nedbalost čím dál víc.

Nejhorší to bylo u vrcholku. Živý kmen se tam od mrtvého dřeva odklonil a vytvořil štěrbinu ve tvaru V. Vypadalo to nepřírodně a bez okamžitého zákroku by tajemství bonsaje bylo jednou provždy prozrazeno. Dnes vidím, že bych byl býval asi udělal nejlépe, kdybych odřízl vrcholek živého kmene a vytvořil nový z postranního výhonu. Výsledný výraznější úhel by přirozený růst snáze zamaskoval.

Všechny štěrby jsem vyplnil přirozeně

zabarveným tmelem na dřevo, který jsem důkladně upěchoval do všech skulinek. Tentokrát jsem minil dosáhnout skutečně pevného sepětí živé a mrtvé části stromu. Hladce obroušený tmel pěkně splýval s mrtvým dřevem. Vytvaroval jsem jej tak, aby navazoval na čerstvě odhalené jádro živého kmene přesně v místě, kde končila kůra. Kůra, dorůstající během hojení, tak mohla nakonec překrýt tmel a držet jej na místě, kdyby se náhodou začal uvolňovat působením smršťování a roztahování mrtvého dřeva při změnách počasí. Časem by nová kůra mohla tmel beze zbytku zakrýt.

V roce 1986 jsem k vytvarování báze mrtvého dřeva použil tmel na automobilové karoserie. Předpokládal jsem, že zabráni vsakování vody do dřeva a hnilobě. Také měl držet silné dráty, jimiž jsem chtěl celou tu věc ukotvit v misce. Pěkná představa, jen což, měla však jednu zásadní chybu: živé stromky jsem ke dřevu připevnil příliš nízko, takže jakmile jsem odhalil jejich kořeny, vykoulala na mě i nevzhledná hrouda tmele! Větve lze vždycky napravit, ale s kořeny je to horší a v tomhle případě nemožné. Snad bych byl mohl přihřít či naroubovat novou sadu kořenů, ale každá z těchto technik by patrně zanechala výmluvné stopy. Též odstranění původních kořenů by mohlo strom vážně poškodit. Není radno zahrávat si s cévním systémem stromu, nanejvýš pak u jalovců, které mnohdy v důsledku otřesu shazují větve a vytvářejí šari.

POUČENÍ

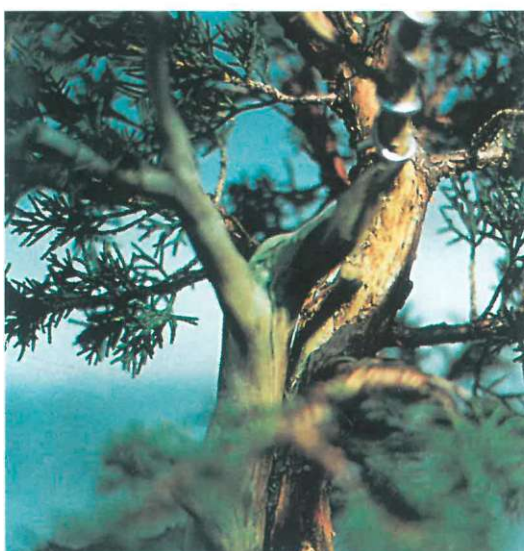
Tanuki se zakládá na teorii, že zával, vzniklý hojením živého kmene po sloupnutí kůry, obrostle kolem mrtvého dřeva a těsně jej obepne. Tohle platí bezmála u všech opadavých druhů včetně modřínu, ba i u většiny borovic. Bohužel - u jalovců ne!

Ze všech druhů stromů pouze jalovce nejsou schopny takto hojit otevřenou ránu (viz obr. str. 58). Okraje rány namísto toho zůstávají ostré, nanejvýš postupem let vysychají. Právě proto jsou *džiny* a *šari* tak výrazným a nezbytným znakem jalovců rostoucích v drsných podmínkách.

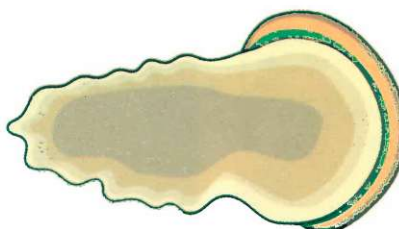
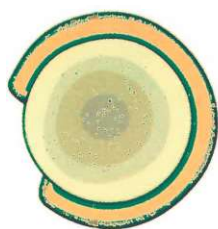

Opravy

Kmen vpravo vytvořil vidlici, kvůli níž jsem musel vydlabat notný kus mrtvého dřeva, aby se do něj vešla. Po osmi letech větve dost zesílily, ale pořád tam zbývala skulina. Vyplnil jsem ji tmelem na dřevo a ten pak do tvaroval. Časem, jak budou větve a kmen nabývat na objemu, nová kůra tmel obrostne a zcela zakryje.

Na vrcholu hlavního kmene se živé dřevo oddělilo od mrtvého a vznikla štěrbinu ve tvaru V. Názorně ukazovala, jak strom vznikl. Na živém kmeni jsem tedy vytvořil nový džín, velikostí i texturou podobný tomu na mrtvém dřevě, a štěrbinu vyplnil tmelem. Po ošetření bělicím prostředkem obě části napohled splynuly v jeden celek.

Průřez kmenem šesti či sedmiletého volně rostoucího jalovce s šupinatým jehlicím. Má přirozené šari vzniklé budto okusem zvířet, či nárazem kamene.

Okraje rány jeví pokus o vytvoření závalu přes obnažené dřevo, ale v průběhu let postupně vyschly. Dřeň ve středu prysky říčnatého jádra nabyla na objemu.

Opakováním procesu bělavé dřevo pozvolna mizí a zanechává po sobě vybělené jádro. Okraje kůry každým rokem více vysychají, ustupují a vytvářejí známou zvrásnělou

texturu. Skoro u všech jalovců ve volné přírodě najdeme na větvích či kmeni šari s podobným průřezem, který svědčí o značném stáří rostliny. Tento tvar se při řezu snažte nap

Falešné nebaví

Chybějící kořenové náběhy u mrtvého dřeva jsem vytvořil připojením kousku dřeva z téhož stromu. Před spojením obou částí jsem musel velmi pozorně skloubit vrásnění dřeva a pracně obrousit plochy řezu. Slepil jsem je epoxidovou pryskyřicí a zajistil pečlivě zakrytými mosaznými šrouby.

Pravá strana nových kořenových náběhů (nebari) vypadala už od začátku výborně, ale levou jsem musel značně zmenšit a vytvarovat, aby ladila s opačnou stranou i s texturou kmene.

Pěstování v dřevěné bedně umožnilo rychlý růst stromu.

Porovnejte bázi kmene na počátku a o deset let později. Uvidíte, o kolik kmen zesílil a jak se obnažené kořeny změnilly

takřka k nepoznání v důsledku snížených nároků větví nad nimi. Jizva po mosazné sponě je kupodivu stále zřetelná, ačkoli nyní vyhlíží přirozeně a nekazí dojem.

Tmel bych snad dokázal nějak vytvarovat, ale nikdy by nemohl přesně napodobit přirozenou texturu a barvu mrtvého dřeva. Ani prostředek na bělení dřeva by nepomohl - za čas by po něm nezůstala ani stopa.

Jestliže tedy nelze naroubovat živé kořeny, což takhle „naroubovat“ umělé z mrtvého dřeva? Naštěstí jsem si schoval několik dalších drobných kousků dřeva z téhož padlého smrku. Vybral jsem jeden přibližně stejně široký jako kmen. Měl i podobné zakřivení a napohled návaznou kresbu. Důležitý byl i soulad struktury povrchu.

Spoj jsem vytvořil v místě ohybu, protože diagonální linie je vždy méně zřetelná než vodorovná či svislá. Abych místo spoje zahladil, zdůraznil jsem pod i nad ním přirozenou drsnost povrchu, zčásti řezem a zčásti drátěným kartáčem na elektrické fréze. Spoj je sice ještě vidět, ale až dřevo vyschne a já je vybělím síranem vápenatým, bude ho člověk muset velmi bedlivě hledat.

Další vývoj

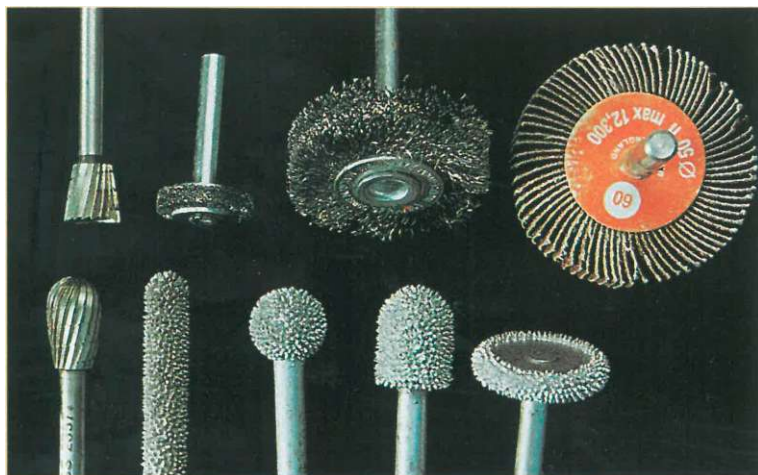
Záhy po ukončení tvarování jsem strom přesadil do misky od britského keramika Bryana Albrighta. V Anglii máme tradičně výtečné tvůrčí výrobce keramiky a řada z nich nyní uplatňuje své nadání při výrobě nádob na bon-

ŘEZBÁŘSKÉ POSTŘEHY

Elektrické nástroje nezvládnou o nic víc než ruční nářadí, ale jde to s nimi rychleji, což člověku umožní zhmotnit myšlenku ještě za čerstva. Na druhé straně však svádějí méně zkušené pěstitele k nerozváženosti a mohou zapříčinit nevratné poškození rostliny. Raději se zpočátku rychlým nástrojům vyhněte a dopřejte si čas. Vývoj bonsaje trvá léta, proto pár ušetřených hodm nehraje žádnou roli.

- **Kotoučové frézy** dokážou dřevo ukrajovat nadmíru rychle. Některé mají vyměnitelné zuby a jiné zase mají lem jako řetězová pila. Jen pro zkušené.
- **Ocelové frézky** jsou malé čepelové nástroje různých tvarů. Pracujete-li s měkkým, nevyzrálým dřevem, často se do něj zakusují.
- **Wolframové karbidové vrtáčky** jsou čepelky různých tvarů pokryté drobnými, velmi ostrými a pevnými zoubky. Dřevo odstraňují snadno a hladce. Občas se do něj zakusují.
- **Hladítka** jsou otočné drátěné kartáče a kotouče na smirkový papír pro závěrečné zušlechťení povrchu. Drátěným kartáčem také lze vytvořit na čerstvém dřevě texturu.

Závěrečné vyhlazení dřinů a mrtvého dřeva

Původní dřiny byly velmi hladké, což je výtečné u kompaktnějšího stromu. V tomto případě představuje bonsaj velký, rozložitý strom, proto bylo nutné dřiny ještě upravit.

Při vytváření dřinu se snažím, aby výsledná řezba vyprávěla určitý příběh. Při vyhloubení od středu směrem ven vytvoří odlišnou texturu, díky níž vypadá dřin mnohem starší a křehčí, jako by se pomalu rozpadal. Tvar horního okraje naznačuje, že pletivo jizvy překrylo původní ránu, než nakonec také odumřelo.

Vzdor stáří mrtvého dřeva zůstal povrch, v důsledku charakteru dřevného pletiva na kořenech, velmi hladký, jen s několika vlasovými trhlinami.

Abych dosáhl požadované textury, rozšířil jsem je ostrým skalpelem. Opatrně jsem přidal několik dalších. Pak jsem kotoučovým drátěným kartáčem na elektrické vrtáče zjemnil ostré hrany vrypů a prohloubil všechny jemné vlnky, čímž jsem dosáhl dojmu výraznějšího zakřivení.

S elektrickými nástroji pracujte vždy v ochranných brýlích. Zdánlivě neškodný ocelový kartáč dokáže způsobit vážné zranění, protože od něj odletují fragmenty rozžhavené a tlučené, ulámaná vlákna.

saje. Mnozí rádi vytvářejí misky na míru podle fotografie a údajů o rozměrech stromu. Ač je to překvapivé, ručně vyráběné misky nejsou dražší než dovážené z Japonska. Výhodou je, že získáte misku podle svých představ a nemusíte brát za vděk omezenou nabídkou v obchodě. Tato miska, kterou navrhl Bryan osobně, je tmavá, purpurově červená s drsným, neglazovaným povrchem - a stromu opravdu sluší.

V polovině léta roku 1995 začalo jehličí houstnout a pomalu vyplňovalo prázdné plochy. Strom působil mohutněji. Při ovíjení větví drátem jsem přemýšlel, jak tento proces urychlit. Vedlejší větve jsem stáhl dolů a pečlivě jsem odstranil přebytečné jehličí ve střední části drobných výhonů. Zbylé jehličí pak vytvořilo vějířovité trsy, takzvaná oblaka. Ta se navzájem překrývají podobně jako střešní tašky, ale volný prostor mezi nimi jim umožňuje další růst. Všude, kde to šlo, jsem na hlavních i vedlejších

větvích „obláčky“ upravil tak, aby vyplnily prázdný prostor. Snažil jsem se rozprostřít jehličí rovnoměrně po celé ploše koruny.

A osvědčilo se to, dokonce velmi dobře. Do roka oblaka zahoustla a pěkně vyzrála. Z hlediska vyváženosti masy jehličí a prázdného prostoru strom v létě roku 1996 téměř dosáhl své cílové podoby. Nyní jsem musel vyřešit, jak ho v tomto stavu nadále udržet. Přitom jsem zjistil, že nynější stavba koruny se pro jalovce s šupinovitým jehličím vlastně ani nehodí. Borovice, modříny a ostatní jalovce mají výtečné předpoklady pro vodorovné rozložení větví, neboť u nich lze snadno rozeznat a tvarovat jednotlivé výhony. Nepřehledné množství výhonů u šupinovitých jalovců tento postup vylučuje. Jehličí u nich přirůstá v celistvé mase, jako když nafukujete balon.

V létě 1998 vypadala koruna jalovce jaksi hrubá a hranatá. Musel jsem svůj plán od

Leto 1996. Masa jehličí nabývá na objemu a začíná připomínat oblaka plující mezi čnicími mrtvými větvemi. Díky zmenšení prázdného prostoru mezi větvemi vyhlíží uceleněji. Rostlina působí jemněji, má více vodorovných linií a zobrazuje zdánlivě menší strom. V téhle podobě se mi strom velmi líbil.

základu změnit a vytvořit novou strukturu větví, vhodnější pro oblé polštáře jehličí a snazší na údržbu.

Vyskytla se další potíž: jedna větev vlevo na zadní straně byla velmi slabá a trpěla nadměrným odumíráním vnitřních větévek. Příčinu jsem odhalil v příliš rozsáhlém *saň* právě v tom úseku kmene, na němž větev rostla. Nenechal jsem v tom místě dostatek živé tkáně pro výživu dvou větví. Výše položená větev chřadla, neboť: větev pod ní jí v přímé úměře s nárůstem jehličí ubírala živiny.

Nebylo o čem uvažovat. Slabá větev musela pryč, a čím dřív, tím lépe. Neodfízl jsem ji úplně, udělal jsem z ní *džin*. Nepřiměřeně rozsáhlý prázdný prostor v místě, kde by živá větev vypadala nepatřičně mohutně, lze zmírnit právě *džinem*. Přeměna větve v *džin* také vizuálně odlehčí příliš mohutně stavěný strom, aniž by přitom došlo k narušení jeho rovnováhy

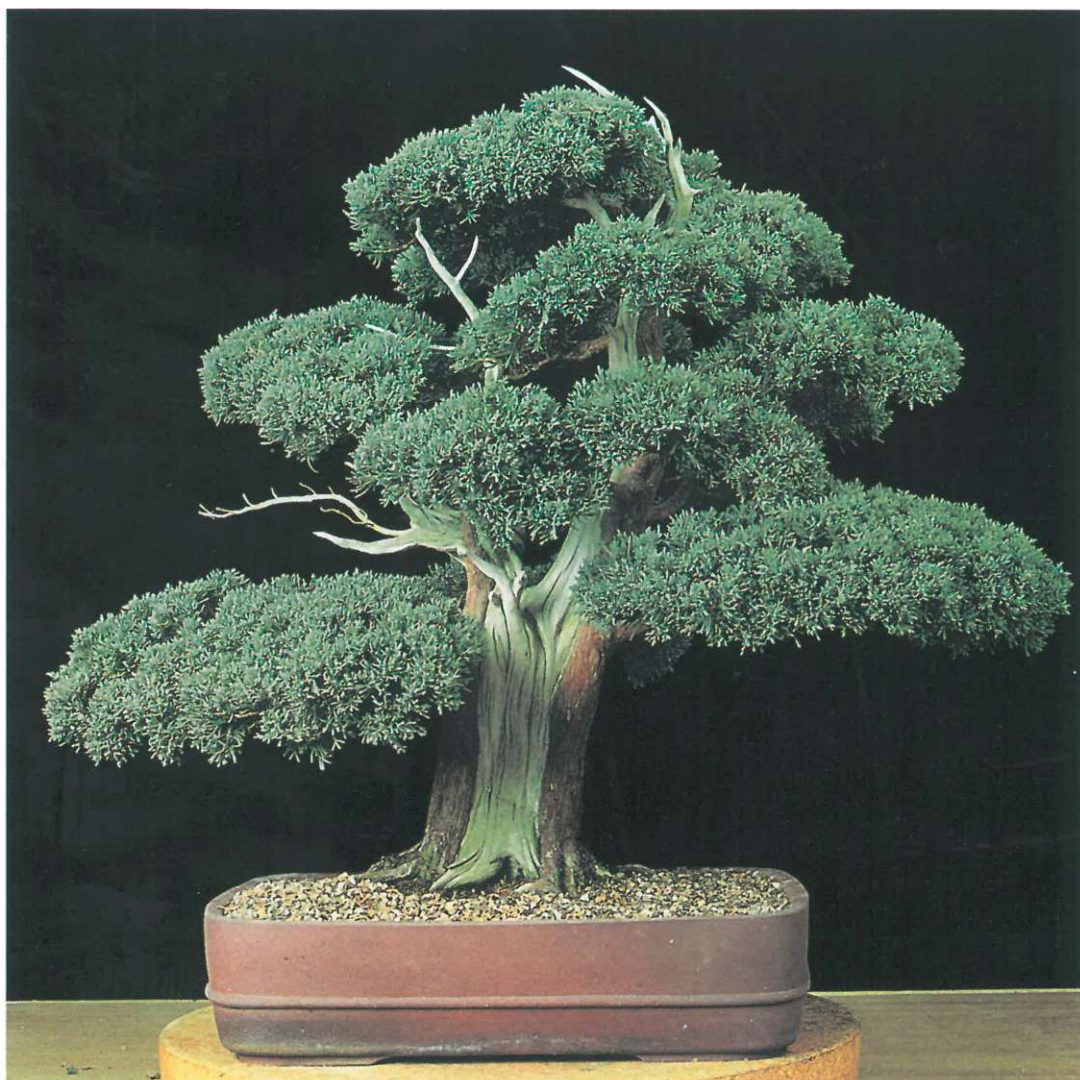
PÉČE O JALOVCE

Jalovce s šupinovitým jehličím vytvářejí dva druhy výhonů. První typ neroste do délky, zato každým rokem, ač málo, přibývá na objemu. Strom téměř nepostřehnutelně mohutní. Výhony druhého typu rostou do délky, jsou výraznější a tlustší a mohou za rok vyrůst o 20 cm

Zaštipováním výhonů, které nerostou do délky, udržujeme jehličí v úhledném tvaru.

Strom na oplátku vytváří více výhonů tohoto typu.

Větvičky, které rostou do délky, se musí zastříhovat.

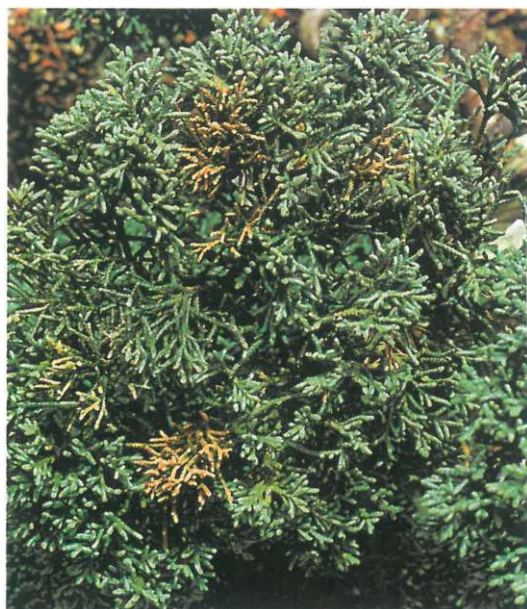

Srpen i999. To už jsem odstranil slabou větev vzadu vlevo. Oblaka jehlicí velmi zmohutněla a strom budí respekt. Větev vpravo dole mi také dělala starosti, navzdory tenkým drátům, které ji čtyři roky držely v žádoucím sklonu, se úporně snažila zdvihnout o čtyři nebo pět stupňů nahoru.

Pokusy vypěstovat na nepoddajných větvích úhledný, méně hutný porost jehlicí a zeštíhlit siluetu stromu selhaly. Jalovce jsou od přirozenosti plnější a okrouhlejší než borovice a modřiny; podle nichž jsem tuto bonsaj navrhoval.

Takhle se mi strom vůbec nelíbil, proto jsem musel něco vymyslet,

Jedna větev na zadní straně se nikdy nevzpamatovala z prvního zásahu a vůhledě chřadla. Měla zasedlé jehlicí bez lesku, místy proschlé. Příčina musela tkvět v samotné větvi, protože jsem nenašel žádné svilušky, cervce či štítěnky, ani porušenou kůru. A tak jsem sledoval linii živé větve až ke kořenům...

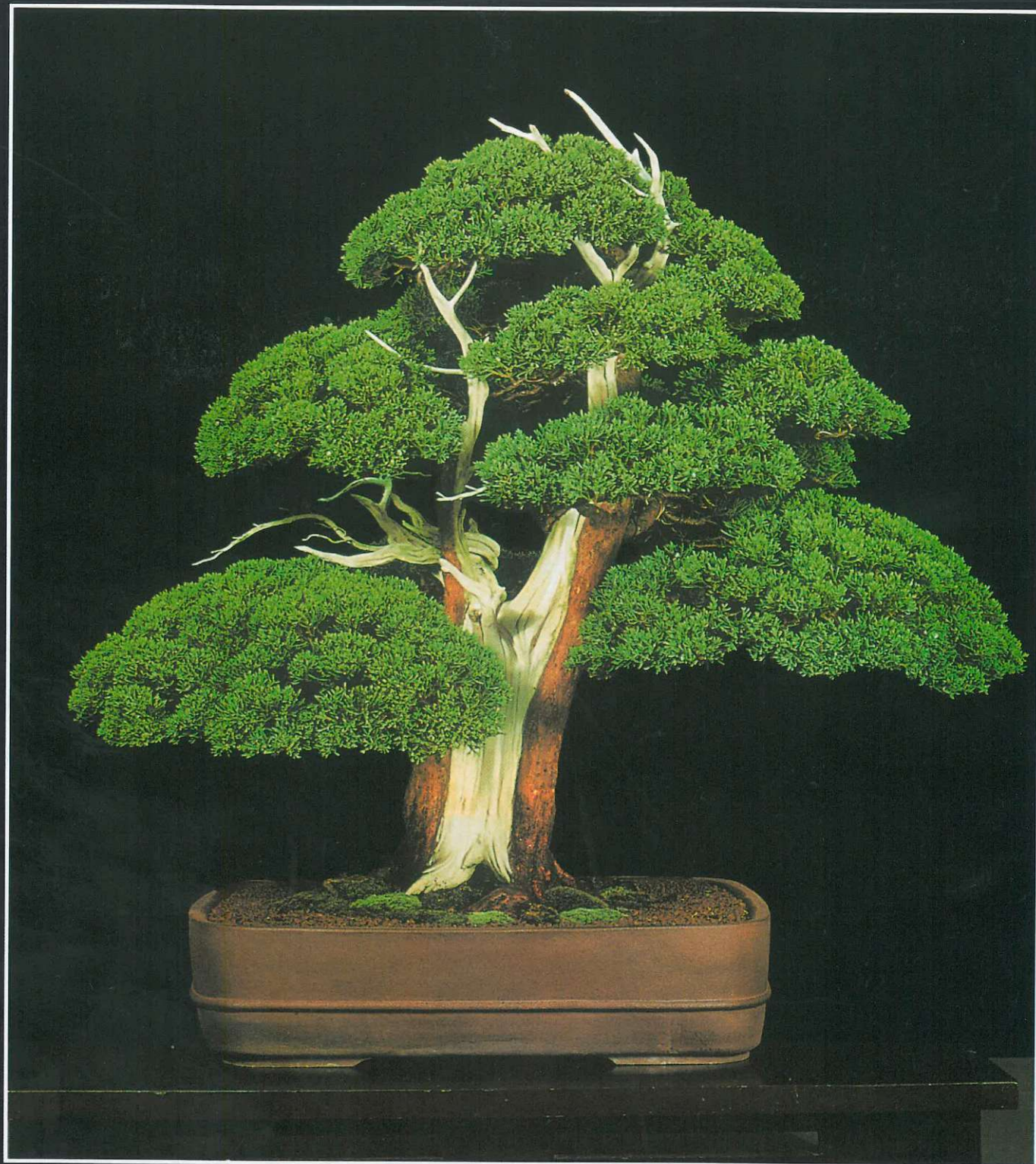
...až jsem příčinu odhalil. Pod chřadnoucí větví rostla ještě jedna, pod níž byla živá žíla velmi tenká. Právě tam jsem přehnaně horlivě vytvořil džin. Žíla očividně nedokázala zásobovat obě větve, ta spodní spotřebovala lvi podíl vody i živin. V zájmu zachování zdraví silnější větve jsem odstranil tu slabší.

Během července 1998 jsem přepracoval strukturu koruny. Ze dvou větví jsem vytvořil džiny a další jsem odstranil celou. Hlavní i vedlejší větve byly silné a poměrně krátké a hrozilo, že se zlomí, pokusím-li se je ohnout. Podařilo se mi je pouze trochu odklonit a změnit směr terciární sféry větví a výhonů. Ty, které už rostly vodorovně, jsem natáhl co nejdál a stejně, jen v o něco menší míře, jsem upravil spodní výhony, které rostly směrem ven. Všechny větve jsem zkrátil, abych zachoval kompaktní tvar.

Výsledkem je plnější, vyvrážději působící strom. Vypadá větší a snáze se udržuje. Jedné věci se ale vyhnout nelze - za několik let se zase od základu změní.

Nakonec jsem ze slabé větve (vpravo) vytvořil džin. Další větev o něco výš také moc neprosplávala, a tak skončila stejně. Účinek džinů a šari patřičně vynikne, teprve až dřevo vybledne. Nenapodobitelná struktura nyní vypráví část příběhu tohoto stromu.

Jalovec prostřední „Blaauw“ (Juniperus x media Blaauw) – „tanuki“

Léto 1999

Výška 68 cm; šířka 62 cm

Nádoba: na zakázku od Bryana Albrighta

J